

Εισαγωγή

ΤΙΠΟΤΑ ΠΙΟ ΣΥΝΗΘΙΣΜΕΝΟ και πιο φυσικό για όσους φιλοδο- 1
ξούν στη φιλοσοφία και στις επιστήμες να ανακαλύψουν κάτι
νέο για τον κόσμο από το να εκβιάζουν τον έπαινο για τα δι-
κά τους συστήματα επικρίνοντας όλα αυτά που είχαν ανα-
πτυχθεί πριν. Πράγματι, εάν αρκούνταν στον θρήνο για την
άγνοια υπό το καθεστώς της οποίας παραμένουμε όσον α-
φορά τα πιο σημαντικά ζητήματα που μπορούν να τεθούν
ενώπιον του ανθρωπίνου λόγου, από όσους έχουν κάποια ε-
ξοικείωση με τις επιστήμες ελάχιστοι θα διαφωνούσαν μαζί
τους. Ο άνθρωπος της κρίσης και της μάθησης εύκολα αντι-
λαμβάνεται τα σαθρά θεμέλια ακόμη και των συστημάτων
εκείνων που έχουν κερδίσει τη μέγιστη αξιοπιστία και έχουν
αναβιβάσει τους ισχυρισμούς τους στο επίπεδο του ακρι-
βούς και εμβριθούς συλλογισμού. Αρχές που γίνονται απο-
δεχτές μόνο χάριν εμπιστοσύνης, εξαγόμενα από αυτές πο-
ρίσματα που χωλαίνουν, έλλειψη συνοχής μεταξύ των μερών
και έλλειψη ενάργειας στο όλον, όλα αυτά αφθονούν στα συ-
στήματα ακόμη και των πιο διακεκριμένων φιλοσόφων και,
απ' ό,τι φαίνεται, ευθύνονται για την ανυποληψία στην ο-
ποία έχει περιέλθει η ίδια η φιλοσοφία.

Όμως δεν χρειάζεται να είναι κανείς βαθύς γνώστης των 2
επιστημών ώστε να αναγνωρίσει την ατελή κατάσταση στην
οποία παραμένουν. Ακόμη και ο απλός κόσμος που ακούει
απ' έξω τον ορυμαγδό και την οχλαγωγία μπορεί να κρίνει
ότι τα πράγματα μέσα δεν πάνε και τόσο καλά. Δεν υπάρ-

χει τίποτα για το οποίο να μην ερίζουν οι ειδήμονες και να μη διαχωριστούν. Ακόμη και το πιο τετριμμένο ζήτημα δεν διαφεύγει τη διχοστασία, για τα δε πιο σημαντικά δεν είμαστε ικανοί να καταλήξουμε σε βέβαιη κρίση. Οι διαμάχες πληθύνονται, σαν να ήταν αβέβαια τα πάντα. Γίνονται, μάλιστα, με τέτοια ζέση, σαν να ήταν όλα βέβαια. Από όλη αυτή τη φασαρία νοσητής δεν αναδεικνύεται ο λόγος αλλά η ειληρωτία. Ας μην απελπίζονται, λοιπόν, όσοι διαθέτουν την τέχνη να παρουσιάζουν ακόμη και την πιο παράτολμη υπόθεση με υπαίτια χρώματα, καθώς δεν υπάρχει περίπτωση να μην κερδίσουν προσήλυτους. Τη νίκη δεν την κερδίζουν οι στρατιώτες, αυτοί που χειρίζονται το ακόντιο και το ξίφος, αλλά οι σαλπικτές, οι τυμπανιστές και η στρατιωτική μπάντα.

Από εδώ προκύπτει, κατά τη γνώμη μου, η κοινή προκατάληψη εναντίον των κάθε λογής μεταφυσικών συλλογισμών, προκατάληψη που έχουν ακόμη και οι κατ' επάγγελμα λόγιοι, οι οποίοι αποδίδουν τη δέουσα αξία σε κάθε άλλο φιλοσοφικό κλάδο. Ως μεταφυσικοί συλλογισμοί δεν νοούνται οι συλλογισμοί κάποιου επιμέρους κλάδου της επιστήμης αλλά κάθε είδους επιχείρημα που είναι κατά κάποιον τρόπο δυσνόητο και δεν γίνεται κατανοητό χωρίς ιδιαίτερη προσοχή. Έχουμε τόσο αναλωθεί σε τέτοιες διερευνήσεις, που όλοι τις απορρίπτουμε χωρίς διασταγμό, με το σκεπτικό ότι, εάν πρέπει στο διαρκές να κατατρυχάμαστε από σφάλματα και ψευδαισθήσεις, ας είναι τουλάχιστον αυτά φυσικά και ευχάριστα. Στην πραγματικότητα, μόνο ο πιο ακραίος σκεπτικισμός, με μια γερή δόση καθρότητας, μπορεί να δικαιολογήσει αυτή την αποστράτευση προς τη μεταφυσική, διότι, ακόμη και εάν υποτεθεί ότι η αλήθεια βρίσκεται εντός των ορίων της ανθρώπινης ικανότητας, αυτή πρέπει να είναι κρυμμένη κάπου βαθιά. Θα ήταν, λοιπόν, αρκετά κενόδοξο και αλαζμονικό το να ελπίζουμε ότι θα φτάσουμε σε αυτή χωρίς κόπο, τη στιγμή που οι μεγαλύτερες ιδιοφυίες απέτυχαν έχοντας καταβάλει τον μέγιστο κόπο. Για

τη φιλοσοφία που πρόκειται να αναπτύξω δεν διεκδικώ τέτοιο πλεονέκτημα, και θα το θεωρούσα ισχυρό τεκμήριο εναντίον της εάν ήταν τόσο εύκολη και ευνόητη.

Είναι προφανές ότι όλες οι επιστήμες, άλλες περισσότερο άλλες λιγότερο, σχετίζονται με την ανθρώπινη φύση. Όσο και εάν μερικές μοιάζουν κάποτε να ξεμακρύνονται, πάλι επιστρέφουν σε αυτήν από τον έναν ή τον άλλον δρόμο. Ακόμη και τα Μαθηματικά, η Φυσική Φιλοσοφία και η Φυσική Θεολογία εξαρτώνται εν τινι μέτρω από την επιστήμη του ΑΝΘΡΩΠΟΥ, αφού υπόκεινται στη γνωστική δύναμη των ανθρώπων και κρύνονται από την ισχύ και την ικανότητά τους. Είναι αδύνατον να φανταστούμε ποιες αλλαγές και βελτιώσεις θα επιφέραμε σε αυτές τις επιστήμες εάν ήμασταν πλήρως εξοικειωμένοι με την έκταση και τη δύναμη της ανθρώπινης νόησης και εάν εξηγηούσαμε τη φύση των ιδεών που χρησιμοποιούμε και των λειτουργιών που τελούμε κατά τους συλλογισμούς μας. Οι βελτιώσεις αυτές είναι ό,τι περισσότερο μπορούμε να ελπίζουμε για τη Φυσική Θεολογία, καθώς αυτή δεν αρκείται στο να μας διδάσκει τη φύση της υπέρτερης δυνάμεως, αλλά καταπιάνεται αφενός με τις διαθέσεις της απέναντί μας και αφετέρου με τα δικά μας καθήκοντα απέναντί της. Επιμένω, εμείς οι ίδιοι δεν είμαστε μόνο όντα που συλλογίζονται, αλλά αποτελούμε και ένα από τα αντικείμενα του συλλογισμού μας.

Συνεπώς, εάν οι επιστήμες των Μαθηματικών, της Φυσικής Φιλοσοφίας και της Φυσικής Θεολογίας εξαρτώνται τόσο πολύ από τη γνώση του ανθρώπου, τότε τι να περιμένουμε για τις άλλες επιστήμες, των οποίων η σύνδεση με την ανθρώπινη φύση είναι ακόμη πιο στενή και βαθιά. Απικλείστως σκοπός της Λογικής είναι να εξηγήσει τις αρχές και τις λειτουργίες της συλλογιστικής μας ικανότητας, καθώς και τη φύση των ιδεών μας: η Ηθική και η Κριτική μελετούν τις αισθητικές και συναισθηματικές κλίσεις μας: η Πολιτική εξε-

τάζει τους ανθρώπους εν κοινωνία και αλληλεξαρτήσει. Στις τέσσερις αυτές επιστήμες, στη Λογική, στην Ηθική, στην Κοινωνική και στην Πολιτική, περιλαμβάνεται σχεδόν οτιδήποτε θα μας εισήγε στη γνώση του ανθρώπινου νου ή ό,τι θα έτεινε να τον βελτιώσει και να τον κοσμήσει.

Ιδού, λοιπόν, ο μόνος δρόμος διά του οποίου μπορούμε να προσδοκούμε την επιτυχία των φιλοσοφικών ερευνών μας: να εγκαταλείψουμε την επίπονη και χρονοβόρα μέθοδο που μέχρι τώρα ακολουθούσαμε και, αντί να καταλαμβάνουμε αβυσσώδη και πού ένα κάστρο ή ένα χωριό στη μεθόριο, να προελαύνουμε κατευθείαν στην πρωτεύουσα, στο κέντρο αυτών των επιστημών, στην ίδια την ανθρώπινη φύση. Από τη στιγμή που θα την κυριεύσουμε, θα μπορούμε να ευελπιστούμε σε άνετες νίκες οπουδήποτε αλλού. Με αυτήν ως αφετηρία, μπορούμε να επεκτείνουμε τις κατακτήσεις μας σε όλες τις επιστήμες που αφορούν πιο άμεσα την ανθρώπινη ζωή και κατόπιν με άνεση να προχωρήσουμε στην πλήρη εξερεύνηση και εκκείνων που αποτελούν αντικείμενο καθαρής περιέργειας. Δεν υπάρχει σημαντικό ζήτημα η κρίση περί του οποίου να μην υπάγεται στην επιστήμη του ανθρώπου, και κανένα δεν μπορεί να κριθεί με βεβαιότητα πριν από την εξοικείωσή μας με την επιστήμη αυτή. Φιλοδοξώντας, λοιπόν, να εξηγήσουμε τις αρχές της ανθρώπινης φύσης, στην πραγματικότητα προτείνουμε ένα ολοκληρωμένο σύστημα των επιστημών, οικοδομημένο πάνω σε ένα σχεδόν καινούργιο θεμέλιο, το μόνο επί του οποίου αυτές μπορούν να ερείδονται με κάποια ασφάλεια.

Και όπως η επιστήμη του ανθρώπου είναι το μόνο στέρεο θεμέλιο όλων των άλλων επιστημών, έτσι και το μοναδικό στέρεο θεμέλιο της ίδιας δεν μπορεί παρά να είναι η εμπειρία και η παρατήρηση. Ας μη μας εκπλήσσει καθόλου το ότι η εφαρμογή της Πειραματικής Φιλοσοφίας στα ηθικά θέματα έπρεπε να καθυστερήσει πάνω από έναν ολόκληρο αιώνα σε σχέση με την εφαρμογή της στα της φύσεως, αν λάβουμε

υπ' όψιν το γεγονός ότι ανάμεσα στις απαρχές των δύο αυτών επιστημών μεσολάβησε ανάλογο διάστημα. Υπολογίζοντας το χρονικό διάστημα από τον ΘΑΛΗ μέχρι τον ΣΩΚΡΑΤΗ, είναι περίπου ίσο με αυτό ανάμεσα στον λόρδο Μπέικον και σε κάποιους μεταγενέστερους φιλοσόφους στην Αγγλία¹, οι οποίοι άρχισαν να θέτουν την επιστήμη του ανθρώπου σε νέες βάσεις και έχουν προσελκύσει την προσοχή και εξάψει την περιέργεια του κοινού. Όσο και εάν αληθεύει, λοιπόν, ότι άλλα έθνη μάς ανταγωνίζονται στην πόηση και ότι σε κάποιες άλλες καλές τέχνες μάς ξεπερνούν, ο λόγος και η φιλοσοφία δεν μπορούν παρά να υπερβούν την πρόοδό τους στη χώρα της ανοχής και της ελευθερίας.

Και ας μη νομίζουμε ότι η πρόοδος στην επιστήμη του ανθρώπου θα τιμήσει την πατρίδα μας λιγότερο από όσο την τίμησε η πρόοδος στη Φυσική Φιλοσοφία, αλλά πρέπει να τη θεωρήσουμε ακόμη λαμπρότερη, λαμβάνοντας υπ' όψιν τη μεγαλύτερη σπουδαιότητα αυτής της επιστήμης, καθώς και την αναγκαιότητα μιας τέτοιας μεταρρύθμισης. Εφόσον η ουσία του νου μάς είναι εξίσου άγνωστη με αυτήν των εξωτερικών σωμάτων, είναι προφανές, κατά τη γνώμη μου, πως είναι εξίσου αδύνατον να σχηματίσουμε οποιαδήποτε έννοια της ισχύος και των ποιοτήτων του με άλλον τρόπο από τον προσεκτικό και ακριβή πειραματισμό, καθώς και από την παρατήρηση των συγκεκριμένων αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τις διαφορετικές συνθήκες και καταστάσεις του. Μολονότι, λοιπόν, πρέπει να επιδιώκουμε όσο γίνεται καθολικότερες αρχές αναλύοντας στο έπακρο τα πειράματά μας και εξηγώντας όλα τα αποτελέσματα με βάση όσο το δυνατόν λιγότερες και απλούστερες αιτίες, είναι ωστόσο βέβαιον ότι δεν μπορούμε να υπερβούμε την εμπειρία. Κατά

1. Τον κ. Λοκ, τον λόρδο Σάφτσμπουρι, τον δρα Μάντβιλ, τον κ. Χάτσινσον, τον δρα Μπάτλερ κ.ά.

συνέπεια, κάθε υπόθεση που αξιώνει να ανακαλύψει τις έσχατες πρωταρχικές ιδιότητες της ανθρώπινης φύσης πρέπει να απορρίπτεται εξ αρχής ως προπετής και χιμαιρική.

Δεν νομίζω ότι ο φιλόσοφος που θα ήθελε ειλικρινώς να επιδοθεί στην εξήγηση των έσχατων αρχών της ψυχής θα έπρεπε να προσποιείται τον επαίοντα ως προς την ίδια την επιστήμη της ανθρώπινης φύσης την οποία αξιώνει να εξηγήσει ή να παριστάνει τον ειδήμονα περί τα όσα με φυσικό τρόπο ικανοποιούν τον νου του ανθρώπου. Είναι απολύτως βέβαιο ότι η απογοήτευση και η ικανοποίηση ασκούν πάνω μας σχεδόν την ίδια επίδραση και ότι, μόλις εξοικειωθούμε με την ιδέα πως είναι αδύνατον να ικανοποιήσουμε μια επιθυμία, η επιθυμία εξαφανίζεται. Όταν διαπιστώνουμε ότι έχουμε φτάσει στα έσχατα όρια του ανθρώπινου λόγου, αν και είμαστε τελείως πεπεισμένοι για την άγνοιά μας κατά το πλείστον, αυτό μας αρκεί και μας κάνει να αντιληφθούμε ότι δεν μπορούμε να αιτιολογήσουμε τις πιο γενικές και τις πιο εκλεπτυσμένες αρχές μας, παρά μόνο να καταθέσουμε την εμπειρία της πραγματικότητάς τους. Αυτή είναι η αιτιολόγησή που δίνει ο δάσκαλος, χωρίς να έχει προβεί σε καμία προηγούμενη μελέτη, όταν ανακαλύπτει ακόμη και το πλέον μοναδικό και ασυνήθιστο φαινόμενο. Και, εφόσον αυτή η έλλειψη κάθε δυνατότητας για περαιτέρω πρόοδο είναι αρκετή για να ικανοποιηθεί ο αναγνώστης, ο συγγραφέας μπορεί να αντλήσει μια πιο εκλεπτυσμένη ικανοποίηση ομολογώντας αυτοβούλως την άγνοιά του και αποφεύγοντας με σύνεση το σφάλμα στο οποίο τόσοι πολλοί έχουν υποπέσει, να προβάλουν δηλαδή στον κόσμο τις εικασίες και τις υποθέσεις τους ως τις πλέον βέβαιες αρχές. Από τη στιγμή που θα επιτευχθεί αυτή η αμοιβαία ευχαρίστηση και ικανοποίηση ανάμεσα στον δάσκαλο και στον μαθητή, δεν γνωρίζω τι περισσότερο θα μπορούσαμε να περιμένουμε από τη φιλοσοφία μας.

Αλλά, εάν θεωρούσαμε ότι η έλλειψη κάθε δυνατότητας να

εξηγήσουμε τις έσχατες αρχές συνιστά ελάττωμα για την επιστήμη του ανθρώπου, θα τολμούσα να ισχυριστώ ότι πρόκειται για κοινό ελάττωμα όλων των επιστημών και όλων των τεχνών στις οποίες μπορούμε να επιδοθούμε, είτε πρόκειται για αυτές που θεραπεύουν οι φιλόσοφοι στις σχολές τους είτε για αυτές που ασκούν ακόμη και οι πιο ταπεινοί τεχνίτες στα εργαστήριά τους. Καμία δεν μπορεί να υπερβεί την εμπειρία ή να καθιερώσει αρχές που δεν θεμελιώνονται στη δικαιοδοσία της. Η Ηθική Φιλοσοφία παρουσιάζει πράγματι ένα ιδιαίτερο μειονέκτημα, που δεν συναντάται στη Φυσική: Επιλέγοντας τα πειράματά της, δεν μπορεί να τα πραγματοποιεί σκόπιμα, με προσχεδιασμό και με τέτοιο τρόπο ώστε να αντιμετωπίζει κάθε επιμέρους δυσκολία που μπορεί να προκύψει. Όταν δεν γνωρίζω τα αποτελέσματα της επίδρασης ενός σώματος επί ενός άλλου υπό κάποιες συνθήκες, το μόνο που χρειάζομαι είναι να τα θέσω υπό αυτές τις συνθήκες και να παρατηρήσω ό,τι προκύψει από αυτές. Αλλά εάν επιχειρούσα να ξεκαθαρίσω με τον ίδιο τρόπο κάποια αμφιβολία που θα προέκυπτε στην Ηθική Φιλοσοφία, θέτοντας τον εαυτό μου στη θέση αυτήν που εξετάζω, είναι φανερό ότι αυτός ο αναστοχασμός και η προμελέτη θα διατάρασσαν τόσο τη λειτουργία των φυσικών αρχών μου, ώστε θα ήταν αδύνατον να εξαγάγω κάποιο ορθό συμπέρασμα από τα φαινόμενα. Στην επιστήμη αυτή, λοιπόν, θα πρέπει να σταχυολογούμε τα πειράματά μας από την προσεκτική παρατήρηση της ανθρώπινης ζωής και να τα παίρνουμε όπως παρουσιάζονται στη συνήθη πορεία του κόσμου, μέσα από την κοινωνική συμπεριφορά των ανθρώπων, τις συναλλαγές και τις απολαύσεις τους. Όταν συλλέγουμε και συγκρίνουμε τα πειράματα αυτού του είδους με σύνεση, μπορούμε να ελπίζουμε ότι θα εδραιώσουμε πάνω σε αυτά μια επιστήμη που δεν θα υστερεί σε βεβαιότητα και θα υπερέρχει κατά πολύ σε χρησιμότητα από οποιαδήποτε άλλη μπορεί να συλλάβει ο ανθρώπινος νους.